

ності названих органів, зокрема шляхом конкурсного відбору кандидатур на посади керівників служб, інспекцій, агентств.

Така конкурсна процедура повинна бути відкритою. Тому проектом пропонується до складу конкурсної комісії залучати різних представників сфери адміністрування цих органів (представників громадськості, незалежних експертів тощо). Важливо також зазначити, що вплив міністра на ці органи має обмежуватися, зокрема, повноваженнями нормативного регулювання з питань їхньої діяльності, участі у формуванні бюджету цих органів, контролю за їхньою діяльністю (через отримання звітної та іншої інформації).

УДК 351.74(477)

Х.П. Ярмакі

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У будь-якій правовій демократичній державі найвищу соціальну цінність становлять права і свободи людини, які закріплюються в міжнародно-правових актах та конституціях конкретних держав. Так, у статті 2 Загальної декларації прав людини проголошується: «Кожній людині надаються всі права і свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи посадового становища, майнового або іншого стану» [2].

В Україні права і свободи людини та громадянина закріплюються в Основному Законі держави – Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 року. Положення, закріплене в статті 3 Конституції України, визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Саме на забезпечення і повну реалізацію цих прав має бути спрямована вся державна діяльність, і насамперед діяльність у правоохоронній сфері.

На забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, запобігання правопорушенням та їх припинення, розкриття та розслідування злочинів спрямована діяльність міліції України.

Здійснюючи правоохоронну діяльність, співробітники міліції з метою виконання завдань, що визначені статтею 2 Закону України «Про міліцію» [3], уповноважені вживати широкий комплекс адміністративно-правових заходів – від зауваження правопорушнику до застосування вогнепальної зброї з метою припинення злочину.

У той самий час при вживанні заходів адміністративного примусу працівниками міліції трапляються випадки порушення ними прав і свобод громадян, законності, що є неприпустимим у демократичній, правовій державі.

За даними досліджень, проведених у 2004 році Харківським національним університетом внутрішніх справ, до 84% затриманих правоохоронними органами осіб зазначають психічного чи фізичного насильства, більше половини опитаних вказують на те, що під час слідства їх били, а 13% – вказують на піддавання катуванням із застосуванням спецзасобів (дослідження проводилося в Харківській, Одеській, Донецькій, Київській, Львівській областях. Кількість респондентів – 2200, у тому числі 200 тих, хто утримувався в ІТТ) [6]. Якщо ж поррахувати кількість затриманих за підозрою у вчиненні злочинів, то виходить, що це тисячі осіб. Так, за 10 місяців 2005 року затримано 44 861 громадян, з яких 32 196, або 72%, вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. З цієї кількості 24 307 осіб, або 75,5%, взято під ватру. 4151 звільнено прокурорами з обранням інших заходів та щодо 1975 не надано згоди на взяття під варту судами, що в сумі становить 77,6% звільнених з-під варту обвинувачених, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. Під варту взято 18,3% усіх, притягнутих до кримінальної відповідальності, а загалом у вигляді застосування запобіжних заходів позбавлялось волі 32,5% обвинувачених.

Дослідження та спостереження правозахисників показують, що при затриманні підозрюваних співробітники міліції не володіють типовими формами дій, які чітко перебували б у межах українських законів і не порушували б громадянські права. Окрім того, не викоренена практика незаконних затримань, чим порушується право громадян на захист від свавільного арешту. За Конституцією, затримання без санкції має бути винятком, а на практиці винятки є, навпаки, – затримання за санкцією.

Практика є такою, що в більшості випадків існує значний часовий лаг поміж фізичним затриманням та юридичним визначенням цього акту. Саме тут виникає так звана «яма невизначеності», куди, образно кажучи, доволі часто потрапляють затримані й де людина втрачає свій звичний правовий статус, але не набуває нового, передбаченого КПК України.

Слід згадати також про поширену практику адміністративних покарань, найчастіше за статтею 185-2 КУАП (злісна непокора працівнику міліції), які судді штампують за 1-2 хвилини, а вже, коли є певна кількість діб арешту, з такою людиною «працюють» до отримання явки з повинною.

Суттєво порушуються вимоги закону і в питаннях розміщення затриманих, яких часто допровадять не до ізоляторів, а до інших, необлаштованих належним чином і не пристосованих для цього приміщень, де з порушенням процесуальних норм здійснюють допит. В абсолютній більшості випадків норма, згідно з якою затриманого треба помістити протягом трьох годин до ІТТ або СІЗО, порушується. За даним опитуванням 16% респондентів свідчили, що їх тримали у відділеннях міліції понад три доби.

Суттєвою є проблема правового захисту затриманих. Так, тільки за 9 місяців 2005 року понад 16 тис. осіб офіційно заявили клопотання органам досудового слідства МВС про надання безоплатної правової допомоги у зв'язку з неможливістю самостійно або через своїх рідних і близьких оплатити послуги захисників, для чого необхідні кошти в сумі близько 1,5 млн. грн. Відсутність

адвокатських об'єднань та високі ціни на надання послуг на приватних засадах призводить до того, що слідчі часто вимушені самостійно відповідати за реалізацію права особи на захист від затримання та обвинувачення. Одночасно реальних важелів впливу щодо практичного забезпечення цього права вони не мають.

Влада та державні інституції повинні усвідомити, що лише достатньо висока оплата праці адвоката, призначеного правоохоронними органами чи судом, створить не тільки передумови для підтримання та зростання його професіоналізму, а й зробить цю працю дійсно престижною. Звертає на себе увагу та обставина, що в Україні державну функцію забезпечення додержання прав і свобод громадян, яку згідно з вимогами статті 119 Конституції України покладено на місцеві державні адміністрації, тобто виконавчу владу, відповідно до статті 47 Кримінально-процесуального кодексу України, має здійснювати громадське, недержавне об'єднання, яким є адвокатура в нинішньому вигляді. У більшості районних центрів не існує адвокатських об'єднань, а адвокати здійснюють надання послуг на приватних засадах. Звернення до цих адвокатів з питань призначення в порядку статті 47 КПК України законодавчо не передбачені, а тому в більшості випадків залишаються без задоволення. Такий порядок призвів до того, що слідчі й судді вимушені самостійно відповідати за реалізацію права особи на захист від затримання та обвинувачення. Одночасно реальних важелів впливу щодо практичного забезпечення цього права вони не мають. Зазначене призводить до порушень прав затриманих (підозрюваних) на захист, особливо неповнолітніх сиріт, людей з психічними вадами.

Залишається складною і ситуація з ізоляторами тимчасового тримання. Внутрішній порядок ізоляторів тимчасового тримання, а також спеціальних приймальників, де утримуються заарештовані особи, що скоїли адміністративні проступки, та приймальників-розподільників, де утримуються особи, затримані за бродяжництво, регулюються окремими спеціальними інструкціями МВС України.

Для приведення зазначених установ до встановлених вимог щодо умов утримання потрібно понад 250 млн. грн. Кошторисами на 2005 р. передбачено надання всього 30 млн. бюджетних коштів. Тому знову лівова частка проблем лягає на плечі міліції. Але проблема полягає не тільки у правовому і фінансовому забезпеченні, але й в кадровому забезпеченні та загальному розумінні проблем прав людини.

Викладені та інші численні порушення прав людини працівниками міліції призвели до формування в громадській свідомості стійкого міфу про те, що працівники міліції – це неодмінний порушник прав людини. З одного боку, це не зовсім так, бо не всі працівники міліції порушують права людини. З іншого – упускається з виду такий важливий напрям діяльності міліції, як захист інтересів громадян. Співробітник міліції перший встає на захист людей у разі зазіхань на їхнє життя, здоров'я, права і свободи, власність і т.д. І в цьому розумінні в нього влади більше, ніж у всіх правоохоронних органів разом узятих. Стикнувшись з правопорушенням, співробітник міліції вирішує: який склад правопорушення є в діях або бездіяльності особи, які предмети матеріального

світу є речовими доказами, затримати чи відпустити правопорушника, обмежившись усним зауваженням, чи вжити заходів фізичного впливу, спеціальні засоби або вогнепальну зброю.

Парадокс полягає в тому, що саме людина в охороні громадського порядку, забезпеченні громадської безпеки та боротьбі із злочинністю повинна бути в центрі правоохоронної діяльності, що включає підтримання громадського порядку та безпеки, профілактику правопорушень, надання допомоги тому, хто по тих чи інших причинах виявився в небезпечному для життя стані, участь у соціальному обслуговуванні населення. Вперше в українській історії держава взяла на себе обов'язок утвердження і забезпечення прав людини. Права і свободи людини визнані не відчужуваними і непорушними (ст. 21 Конституції України) [1]. В Україні гарантуються права і свободи людини відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів. Якщо міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору. Основним міжнародним документом у сфері прав людини стала Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Вона дотепер визначає суспільний прогрес держав і народів у сфері прав людини. Ідеї Загальної декларації лежать в основі більшості міжнародних актів про права людини, вони увійшли складовою частиною конституцій багатьох країн, у тому числі України. Декларація служить критерієм того, як у тій чи іншій державі поважають і дотримують права людини.

Співробітники міліції повинні забезпечувати права людини відповідно до міжнародних стандартів і національного законодавства. Стаття 29 Загальної декларації прав людини допускає піддавати людину таким обмеженням, які встановлені законом, виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі і громадського порядку. Отже, міліція (поліція) у демократичній державі покликана захищати права і свободи людини, підтримувати громадський порядок за допомогою законних, гуманних і справедливих методів.

Правові основи діяльності міліції із забезпечення і захисту прав людини викладені в Конституції України, Законі України «Про міліцію», інших нормативно-правових актах, а також у загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, міжнародних договорах, яких Україна зобов'язалась дотримуватися. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне зазначити, що Конституція України не містить згадування про органи внутрішніх справ чи про міліцію, однак:

- установлює права і свободи людини і громадянина, які органи внутрішніх справ зобов'язані забезпечувати і захищати в межах, установлених законом;
- визначає обмеження прав і свобод (частина 2 статті 64 Конституції України [1]).

Припустимими визнаються дії, що порушують права людини, але тільки ті, які спрямовані на захист основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони і безпеки країни. Обмеження прав і свобод можуть здійснюватися виключно тією мірою, в якій

це необхідно в демократичному суспільстві, і не інакше як у випадках і формах, спеціально передбачених законом.

На жаль, серед співробітників міліції існує думка про права людини як про перешкоду, що створюється державою, адвокатами, недержавними правозахисними організаціями у справі забезпечення безпеки громадян, захисту їхніх прав і свобод, боротьби зі злочинністю.

Але це не так.

По-перше, порушення прав людини об'єктивно не підтримує громадський порядок та громадську безпеку, а, навпаки, підриває їх.

По-друге, співробітники міліції, що порушують права людини, зазіхають як на людську гідність, так і на закон.

По-третє, зневажливе ставлення до прав людини руйнує громадську довіру до міліції й у цілому до держави.

По-четверте, порушення прав людини на стадії складання протоколу про адміністративне правопорушення створюють серйозні проблеми при розгляді справи про адміністративне правопорушення.

По-п'яте, орган або служба міліції, що допускають порушення прав людини, створюють навколо себе бар'єри, які ведуть до ізолювання їх від суспільства. У таких випадках громадяни не довіряють міліції, остерігаються будь-яких співробітників міліції; намагаються уникнути контакту, не ідуть на співробітництво, що безпосередньо перешкоджає діяльності міліції.

По-шосте, поширення практики порушень прав людини призводить до підміни законності доцільністю, професійної деформації правової свідомості співробітників.

По-сьоме, незаконні дії міліції піддаються критиці з боку засобів масової інформації, міжнародної спільноти; у деяких випадках призводять до політичного тиску на уряд.

Повага міліції до прав людини на ділі збільшує ефективність правоохоронної діяльності. Без додаткових матеріальних витрат, організаційного реформування і кадрових змін можливо значно додати в роботі міліції за умов:

— покращення соціального обслуговування громадян та надання їм допомоги з боку міліції дає можливість останньої збільшити довіру населення до себе;

— приклади поваги і дотримання прав людини міліцією не може залишатися непомітним, їм наслідують державні органи, органи місцевого самоврядування, адміністрації підприємств, установ, організацій і громадяни;

— тісне співробітництво міліції з громадськістю поліпшує профілактичну діяльність, роботу із запобігання правопорушенням, сприяє розкриттю злочинів і виникненню довіри і співробітництва між міліцією та населенням.

Викладене обумовлює виникнення реальних можливостей мирного вирішення конфліктів і те, що міліція розглядається більшістю населення як частина суспільства, що виконує важливі соціальні функції.

Юридично коректна поведінка міліції відносно прав громадян викликає підтримку засобів масової інформації, міжнародної спільноти, органів державної влади і місцевого самоврядування, що підвищує авторитет міліції і повагу до неї.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: Прийнята на V сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної асамблеї від 10 грудня 1948 року. – Ст. 2.
3. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року (із змін та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4.
4. Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ: Соціологічний та історико-правовий аналіз / Кол. авт.; За заг. ред. чл.-кор. АпрН України, д-ра юрид. наук, проф. О.Н. Яриша; Передм. Ю.В. Лупенка, Г.Й. Удовенка. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, Харківська правозахисна група, 2005. – 212 с.

УДК 343.8(477)

*В.К. Шкарупа,
О.Г. Боднарчук*

**ФАХОВЕ СТАНОВЛЕННЯ СПІВРОБІТНИКІВ
ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Українське суспільство вступило в новий відповідальний період своєї історії – офіційно проголосило курс на інтеграцію до Європи та до її структур. Реалізація цього курсу передбачає приведення норм і стандартів внутрішнього життя нашого суспільства у відповідність до норм і стандартів Європи. Необхідною умовою цього процесу є реформування правоохоронних органів, зокрема кримінально-виконавчої системи нашої держави, яке здійснюється протягом 15 років. У ході цієї реформи має бути вирішене одне з головних завдань – забезпечення пенітенціарної системи кваліфікованими і необхідним чином орієнтованими кадрами.

На нашу думку, для підвищення ефективності діяльності пенітенціарної служби особливу увагу слід звернути на рівень підготовки персоналу кримінально-виконавчої системи, а саме: на порядок добору кандидатів, особливо (відділ нагляду та безпеки, відділ охорони, оперативний відділ) їхні моральні та ділові якості, психологічну підготовку, спроможність приймати правильні рішення в критичній ситуації, вміння конструктивно вирішувати конфлікти, спостережливість, вміння працювати в колективі; на стан фізичної, вогневої, тактико-спеціальної, юридичної, медичної та інженерної підготовки; на перепідготовку (розробка спеціальних програм навчання); на можливість залучення досвідчених працівників до викладацької діяльності з питань підготовки працівників пенітенціарної служби; на покращення роботи з професійного орієнтування випускників шкіл для їх підготовки на направлення за погодженням з педагогічними колективами шкіл до навчальних закладів кримінально-виконавчої системи.

Крім того, слід розробити та впровадити необхідне законодавче та нормативне забезпечення вирішення цих питань.